

ADATTÁR

Általános irodalom *

Kövári 1852. = Kövári L.: Erdély régiségei. Pest, 1852.

Kövári 1866. = Kövári L.: Erdély építészeti emlékei. Kolozsvár, 1866.

Orbán I. 1868.; II. 1869.; III. 1869.; IV. 1870.; V. 1871.; VI. 1873. = Orbán B.: A Székelyföld leírása. I. Udvarhelyszék. Pest, 1868.; II. Csíkszék. u. o. 1869.; III. Háromszék, u. o. 1869.; IV. Marosszék. u. o. 1870.; V. Aranyosszék, u. o. 1871.; VI. Barcaság. u. o. 1873.

Gerecze 1906. = Gerecze P.: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Budapest, 1906. — Magyarország Műemlékei. Szerk. Forster Gy. II.

Balogh 1930. = Balogh, J.: L'arte italiana in Ungheria. Le Vie d'Italia. 1930. p. 661—673.

Balogh 1932. = Balogh J.: Olasz falfestmények Gyulafehérvárt. Cluj-Kolozsvár, 1932. — Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerk. György L. 51. sz.

Balogh 1933. = Balogh J.: A renaissance építészet Magyarországon. I. Magyar Művészet 1933. 12—26. l.

Balogh 1934/I. = Balogh J.: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben. Magyar Művészet. 1934. májusi szám. 129—158. l.

Csabai 1934. = Csabai I.: Az erdélyi reneszánsz művészet Budapest, 1934.

Gerevich 1934. = Gerevich T.: Erdélyi művészet. Magyar Szemle. 1934. októberi szám. 236—239. l.

* Ez a jegyzék egyúttal rövidítési táblázatul szolgál. Az itt felsorolt könyvcímeket végig, az egész Adattáron keresztül rövidítve idézem. Az egyes későbbi fejezetek előtt közölt „Irodalmak” rövidítései azonban csak az illető fejezetekre érvényesek. Ilyen „Irodalmak” a következő fejezeteknél fordulnak elő: Mecénások, Szárnyasoltárok, Kódexek — Nyomtatványok, Címereslevelek, Fafaragványok — Bútorok, Ötvösmunkák.

- Hekler* 1934. = Hekler A.: A magyar művészet története. Budapest, 1934.
- Balogh* 1934/II. = Balogh, J.: Die Renaissance-Architektur und Skulptur in Siebenbürgen. Forum. Bratislava-Pressburg. IV. 1934. S. 297—299.
- Balogh* 1935/I. = Balogh J. ismertetése Csabai I.: Az erdélyi reneszánsz művészet c. munkájáról. Magyar Művészet. 1935. 31—32. 1.
- Balogh* 1935/II. = Balogh J.: Kolozsvár műemlékei. Budapest, 1935.
- Budinis* 1936. = Budinis, C.: Gli artisti italiani in Ungheria. Roma. 1936.
- Genthon* 1936. = Genthon I.: Erdély művészete. Budapest, 1936. 19—23. 1.
— Különnyomat a „Történeti Erdély”-ből. Szerk. Asztalos M. Budapest, 1936.
- Balogh* 1937. — Balogh J.: Magyar mecénások Transzilvániában. Hitel. Cluj-Kolozsvár, 1937. 123—132. 1.
- Hekler* 1937. = Hekler, A.: Ungarische Kunstgeschichte. Berlin, 1937.
- Bierbauer* 1937. = Bierbauer V.: A magyar építészet története. Budapest. 1937.
- Balogh* 1939. = Balogh J.: A későgótikus és a korarenaissance művészet. — Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky S. II. Budapest, 1939. 560—584. 1.
- Petram* 1939. = Petranu, C.: Die Renaissancekunst Siebenbürgens. Südost-deutsche Forschungen. IV. 1939. S. 307—338.

* Petranu ezt a cikkét jórésben az én erdélyi tanulmányaim cáfolatául szánta. Azokra az érveire, melyek egyes konkrét tényekkel foglalkoznak, az erdélyi renaissanceről szóló, több kötetre tervezett munkám megfelelő helyein részletesen válaszolok. Itt csupán néhány módszertani és elvi kérdésre óhajtok kitérni. Petranu az erdélyi renaissance művészet értékét, jelentőségét a régibb és újabb magyar művészettörténészek munkáiból vett lekicsinylő megjegyzések felsorakoztatásával igyekszik cáfolni. (S. 308—311.) Nem kell különösebben bizonyítanunk, hogy még a legkiválóbb szakember nézetének is csak szubjektív értéke van, mely csak addig érdemel figyelmet, amíg újonnan felszínre kerülő emlékek vagy adatok nem cáfolják. Már pedig e sorok írója, — mint ezt maga Petranu is elismeri (S. 307.: „das von Fr. Balogh mitgeteilte unveröffentliche Denkmalmaterial”) — nagymennyiségű új anyagot tett közzé, mely alkalmas arra, hogy az eddigi, jórészt tájékozatlanságon alapuló felületes értékelést megváltoztassa. Hasonlóképpen merőben szubjektív és egyéni értékelések a régi utazóknak, íróknak odavetett megjegyzései (S. 311—313.) és következésképpen a tényekkel, az emlékekkel és adatokkal szemben semmiféle bizonyító értékük nincsen. (Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy Petranu csak a kedvezőtlen megjegyzéseket sorakoztatja fel, a kedvező vélekedéseket elhallgatja.) Szubjektív megnyilatkozás Bethlen Miklósnak Petranutól (S. 312.) és másoktól idézett kijelentése is az erdélyi építkezésekről, melyet könnyű a tényekkel, Bethlen Gábor és a Rákóczyak építkezéseire vonatkozó adatokkal megcáfolni. Bethlen Miklós kastélya maga is, — formailag és szellemileg egyaránt — ezekből nőtt ki, előzményei pontosan kimutathatók a radnóti és a mezőörményesi kastélyban. Bethlen sopánkodásában nem annyira a valóságos viszonyok tükröződését, mint inkább saját túlzó művészönérzetének megnyilvánulását kell látnunk.

A továbbiakban Petranu bírálja az erdélyi magyar renaissance hosszantartó fejlődését (S. 315—316, 316—317.), csupán elmaradottságot lát abban, hogy a magyarok későn vették át a barok formákat, míg a szászok hamar elsajátították. Egy-egy stílus átvételénél azonban

Horváth 1939. = Horváth, E.: *Il rinascimento in Ungheria*. Roma, 1939.

Balogh 1940/I. = Balogh J.: *A későrenaissance és a korabarok művészete*. — Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky S. III. Budapest, 1940. 513—567. l.

nem az ilyen külsőségek a döntő tényezők, hanem az átvevő nép egyéni hajlamai. Például a magyarok jóval hamarabb vették át az olasz renaissance-t, mint akár a birodalmi németek, akár az erdélyi szászok, de ebből bizonyára Petranu sem óhajt a németek „elmaradottságára“ következtetni?

Azonkívül Petranu szememre veti, hogy a szász művészetre nem térek ki kellőképpen (S. 322.). Ezzel szemben elég hivatkoznom arra, hogy rövidre fogott stílustörténeti vázlatomban a fejlődés minden egyes állomásánál megemlítettem a szász emlékeket (Magyar Művészet. 1934. 136, 136—137, 148, 149, 152, 154, 158. l.) és pedig ezekből jóval többet, mint a „Deutsche Kunst in Siebenbürgen“ (Berlin-Hermannstadt/Sibiu, 1934.) szerzői. E sorok írója állapította meg azt is, hogy a kolozsvári sekrestyeajtó, — melyben sokan magyar mester munkáját látták, — német importemlék. (Ezt a megállapításumat különben Petranu is átvette [S. 319.], de hivatkozás nélkül).

Továbbá kifogásolja Petranu, hogy Kolozsvárnak és a kolozsvári magyar mestereknek nagy jelentőséget tulajdonítok (S. 321—322.). Ezt a tételt módomban lesz majd munkám későbbi folyamán részletesen bizonyítani. Most csak azt említem meg, hogy Petranu szerint (S. 323.) én három századból mindössze 20 magyar nevet ismerek az összes kolozsvári céhekből. Erre válaszom az, hogy nem 20, hanem számtalan magyar mesternevet ismerünk ebből a korszakból, teljes felsorolásuk egy kötetet tenne ki. Ezekből én rövid tanulmányaimban mindössze néhányat, szemelvényesen említettem.

Petranu általában mélyen hallgat a magyar mesternevekről. Módszerére jellemző, hogy Bethlen Miklós német kőművésének nevét kurzive nyomatja ki (S. 313.), de egy szóval sem említi, hogy a tervező építész maga Bethlen Miklós. Hasonló módszerekkel igyekeznek a magyar mecénásokat kiirtogatni, derűre-borúra idegen származást állapítva meg róluk. (Például Lázói Jánost délszlávnak veszi [S. 328.] és a Garázda nemzetségből származtatja!!) Erre a kérdésre nem óhajtunk részletesebben kitérni, mert jól tudjuk, hogy Petranunak és másoknak is hiába magyarázzuk, hogy miért voltak magyarok a Báthoryak (S. 328.), akik évszázadokon át életükkel, vérükkel, tehetségükkel, vagyonukkal szolgálták a magyar nemzetet, vagy az a Drágffy János (S. 328.), aki magyarul irt és gondolkozott és az ország zászlajával esett el Mohácsnál. Csupán azt óhajtánánk, hogy akik ilyen elveket hangsúlyoznak (de mindig csak a magyarokkal és sohasem saját fajukkal szemben!), gondolják végig tulajdon elméleteiket. Ezt megkönnyítendő, megkérdezzük, hogy vajjon Petranu, — aki a Bethleneket francia eredetűeknek véli (S. 328.), — a bethlenszentmikiósi kastélyt, — melynek tervező építész és egyben építtetője Bethlen Miklós, azaz egy francia származású művész-mecénás, — a francia művészettörténetbe tartja-e besorolandónak?

Petranu — nem véve tekintetbe azt, hogy 1934. évi tanulmányom, melyet magam „stílustörténeti vázlat“-nak neveztem, népszerű folyóiratban jelent meg, ahol jegyzetelésre egyáltalán alkalmam sem volt, — cikke folyamán több ízben a források elhallgatásával vádol. Megnyugtathatom, hogy több kötetre terjedő munkámban minden egyes adat forrását részletesen idézve majd megtalálhatja. De már itt meg kell jegyezmem, hogy Sámuel mester nevét, melyről Jorga azt állította: „Ich habe von keinem Samuel gehört“ (S. 335.) a következő munkából vettem: *Jorga, N.-Balş, G.: Histoire de l'art roumain ancien*. Paris, 1922. — és pedig a 250. lap felülről számított 10. sorából, ahol ez a mondat olvasható: „A Arges travaillait aussi le maçon hongrois Samuel“.

- Gerevich* 1940. = Gerevich T.: Erdélyi magyar *művészet*. — Erdély. Kiadja a M. Tört. Társulat. Budapest, 1940. 156—157. l.*
- Balogh* 1940/II. = Balogh J.: Erdély hazatérő műemlékei. Pásztortűz. 1940. 510—511. l.
- Genthon* 1940. = Genthon I.: Erdély műemlékei. Szépművészet, 1940. 7—8. l.
- Balogh* 1941. = Balogh, J.: Ungarische Kunstdenkmäler im heimgekehrten Siebenbürgen. Ungarn. 1941. S. 347—359.
- Kós* 1941. = Kós K.: Az erdélyi magyar művészet útja. — Művészeti Hetek. Ungvár-Pécs, Budapest, 1941. 94—98. l.
- Bíró* 1941. = Bíró J.: Erdély művészete. Budapest, 1941.
- Pálinkás* 1942. = Pálinkás L.: A renaissance Magyarországon. Budapest, 1942. — Officina Képeskönyvek 42. sz.

Úgyszintén vissza kell utasítanom Petranunak azt az állítását (S. 337—338.), mintha én levéltári forrásomat és a forrásközlő nevét elhallgattam volna, mert éppen ellenkezőleg 1934-es tanulmányom szövegében (a 145. lap 2. hasábján, az alulról számított 3. sorban) pontosan megjelöltem. Merőben célzatosan állítja tehát Petranu, hogy erről csupán egy budapesti disszertációból értesült volna (S. 338.), melynek különben hasonlóképpen célzatos eljárásáról már korábban kénytelen voltam véleményt mondani. Az efféle, gyanúsításokkal egyértelmű kijelentések a legkevésbé sem felelnek meg a tudományban oly igen megkívántató korrektségnek és nem szolgálják azt a magasztos elvet, melyet Petranu így fogalmazott meg: „Il est impossible aujourd’hui d’écrire scientifiquement une histoire de l’art transylvain sans discerner soigneusement la part des trois nations...” (Revue de Transylvanie. 1935. p. 461.)

* Ugyanez a cikk megjelent az „Erdély” olasz, német és angol kiadásában, valamint a „Corvina” c. folyóirat 1940-es évfolyamában újból olaszul.